



MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT TUSHUNCHASI, ULARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI VA JAMIYATDA TUTGAN O'RNI

Madumarov Talantbek Tolibjonovich

Andijon Davlat universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti dekani, Yuridik fanlari
doktori, professor

G'ulomova Diyora Axlidin qizi

Andijon davlat universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiyot fakulteti talabasi

Karimov Ozodbek

Andijon davlat universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiyot fakulteti talabasi

Anotatsiya: Xozirgi rivojlanib borayotgan zamonda xar bir millatning o'z tarixi va ma'naviyati bor va mana shu muqaddas narsalarni ular asrab avaylaydi va e'zozlaydi. Bizning o'zbek millati o'zining boy ta'rixi va yuksak ma'naviyatiga ega. Bizning yurtida ma'rifat deya jon kuydirgan insonlar xalqni savodli bo'lishi uchun ko'p xarakat qilgan buyuk shaxslar bor. Biroz xozirgi kunda aynan mana shu insonlar va tushunchalar o'z ahamiyatini yo'qotmoqda vaholanki tarixi yo'q inson xuddi jasad kabidir. Quyidagi maqolada siz aynan mana shu tushunchalar bo'yicha ma'lumotga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: Ma'rifat, jamiyat, inson, tarbiya, xalq, ruhiyat, tarix, kamolot.

“Jamiyat taraqqiyotining asosi, uni muqarrar xalokatdan qutqara oladigan yagona kuch-ma'rifatdir” I.A. Karimov

Ma'naviyat, ma'naviylik va ma'rifat, ma'rifatlilikning o'zaro munosabati va nisbati masalasini to'g'ri aniqlab olish ma'naviyat barkamol, komil insonlarni tarbiyalashda, jamiyat ma'naviy – ma'rifiy taraqqiyotida muhim ahamiyatga egadir.

Har qanday jamiyatning o'ziga xos ma'naviy ehtiyojlari mavjud bo'lib, ular orasida bilimga bo'lgan ehtiyoj etakchi o'rinni egallaydi. Chunki jismoniy va ma'naviy sog'lom odam tinmay bilim olishga intiladi.

Ma'naviyat har doim ma'rifat bilan ya'ni bilim bilan uyg'un holda rivojlanib boradi. Har ikkalasining uyg'unligiga erisha olsakkina yoshlarimizning ma'naviy barkamol, iymon-



e'tiqodli, vatanparvar, insonparvar, vijdonli, diyonatli, or-nomusli, halol va pok insonlar bo'lib tarbiya topishlariga erisha olamiz. Bu haqda Abu Hamid Muhammad G'azzoliy quyidagi fikrlarni bildirgan edi: Gumroh kishilar «Ilm bo'lgach, amalga hojat yo'q qablida fikr qiladilar. Bunday fikrlar ilmning o'zi bilan kifoyalanib, shariatni inkor etuvchilar e'tiqodi bo'lib, ular uchun ilm hosil bo'lsa-yu, amal bo'lmasa. Bu kabi ilmdan foyda yo'qligini bilishmaydi. Holbuki o'qib o'rgangan ilmga amal qilmagan kishining qiyomat kunidagi azobi ikki hissadir». Insoning bilim va ilmni egallab kundalik amaliy faoliyatda ularga amal qilishi insof, iymon, vijdon, ixlos kabi ko'plab ma'naviy fazilatlarining yanada mustahkamlanishga olib keladi.

“Ma'naviyat-insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir” I.A. Karimov.

Ma'naviyati va ma'rifati yuksak kishilargina elim, yurtim deb yashaydi, o'zgalarga himmat – muruvvat ko'rsatishni, yordamga muhtoj kishilarga ko'mak berish va to'g'ri yo'l ko'rsatishni o'zlari uchun baxt deb biladi. YUksak ma'naviyat va marifat sohibi bo'lgan kishilar boshiga mushkul ish, qayg'u tushgan kishining mushkilini oson qiladi, qayg'usiga sherik bo'ladi, dardiga malham bo'ladi, hojatini chiqaradi, etim-esirlarni parvarish qiladi. Bunday fazilat egasi bo'lgan kishilarda milliy g'urur, milliy iftixor tuyg'usi, oriyat kuchli bo'ladi. Ular o'z millati, el-ulusi manfaati sharafini himoya qilishni o'zi uchun shon-sharaf deb biladi, Vatan mustaqilligiga havf tug'ilsa, uning himoyasi yo'lida mol - dunyosini, jonini ayamaydi, fidoiylilik va qahramonlik namunalarini ko'rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib faqat ma'rifatli kishilargina yuksak ma'naviyat sohibi bo'lar ekan degan xulosaga kelish ham unchalik to'g'ri emas. Insoniyat tarixiga nazar tashlasak, ma'naviyatli odamlarning hammasi ham doimo ma'rifatli bo'lavermaganlar. SHu bilan birga ilmi, ma'rifatli kishilarning ham hammasi yuksak ma'naviyatli bo'lmaganligini ko'rishimiz mumkin. SHunday kishilarga qarata xalqimiz haqli ravishda o'zida chuqur ma'no-mazmunni ifoda etgan «Olim bo'libti-yu ammo odam bo'lmabdi», - degan hikmatli iborani ishlatib kelgan. Boshqacha aytganda insonlar borki, olim emas. Olim bo'lmasa bo'lmas, ammo ma'naviyati yuksak. Olimlar borki ular inson zotiga loyiq emas. Bunisi og'ir. Ulardan elga, yurtga foyda yo'q.



Xalqimiz topib aytganidek, sholi kurmaksiz bo'lmaydi. Bu ibora hayotda kamdan kam uchraydigan ma'naviyati sayoz ayrim ilm ahllariga nisbatangina ishlatib kelingan. Bunday insonlarga nisbatan kishilar nafrat bilan qaragan. Aksincha, ma'naviyat va ma'rifatni o'zida uyg'un mujassam etgan ilm ahllaridan ibrat olganlar, o'z farzandlarini shunday insonlar bo'lib kamol topishini orzu qilganlar. Yuqoridagi ibora bilan birga xalqimiz «Olim bo'lma odam bo'l» iborasini ham ishlatib kelgan. Bunday holat ma'naviyat va ma'rifat bir-birini inkor etadi degani emas. Aksincha, ma'naviyat va ma'rifat o'zaro hamohang, bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan, bir-birini ta'qazo etuvchi, inson va jamiyatni kamolotga eltuvchi omildir.

Prezidentimiz aytganidek, biz tariximizning qaysi bir davrini olmaylik, yurtimizda ilmu ma'rifat va yuksak ma'naviyatga intilish hech qachon to'xtamaganini, xalqimiz dahosining o'lmas timsoli sifatida eng og'ir va murakkab davrlarda ham yaqqol namoyon bo'lib kelganini ko'rishimiz mumkin. Ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan.⁸¹

Zaminimizda kamol topgan, el-yurtga tanilgan, ma'naviy barkamol, komil zotlar o'zlarida ma'naviyat va ma'rifatni yuksak darajada mujassam etgan allomalar bo'lganlar.

Ular ma'naviyat va ma'rifat chiroqlarini mash'ala singari yoqqanlar. Ma'naviyat va ma'rifat xalqimizning, millatimizning, Vatanimizning porloq kelajagi uchun suv va havodek zarur. Ma'naviyat va ma'rifatning o'zaro birligi, uyg'unligi, ma'naviy va ma'rifiy tarbiya ishlarimizni birga olib borish taraqqiyotimiz taqazosi. Ularni bir-biridan ajralgan holda, boshqa-boshqa olib borib bo'lmaydi. Yurtboshimiz ta'kidlaganidek: "... farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish-ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi", chunki " inson qalbiga yo'l avvalo ta'lim-tarbiyadan boshlanadi."

Ularning chinakkam uyg'unligini ta'minlash orqaligina komil insonni tarbiyalab voyaga etkazish va Vatanimizning mustaqilligini va yuksak taraqqiyotini ta'minlash mumkin bo'ladi. Yoshlarimizning texnikaviy bilimi, murakkab texnologiyalarini egallash



qobiliyati ma'naviy barkamollik, mustaqil tafakkur yuritishi bilan birga borishi kerak. Aqliy zakovat va ruhiy-ma'naviy salohiyat ma'naviyatli va ma'rifatli yoshlarimizning ikki qanoti bo'ladi.

Prezidentimiz bu boradagi vazifalarni ta'kidlab shunday degan: “bugungi murakkab va shiddatli zamonda o'z o'rnini topishga intiladigan har qanday xalq va millat umumbashariy taraqqiyot yutuqlarini har tomonlama chuqur va puxta egallashi shart... Buyuk ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy o'tgan asrning boshidayoq “Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur, zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqalarga poymol bo'lur”, degan haqqoniy fikrlar bilan Turkiston ahlining ongu shuurini uyg'otishga da'vat etgani bejiz emas... Bu so'zlarning qanchalik haqiqat ekanini bugungi yuksak tafakkur va texnologiyalar zamoni ham isbotlanmoqda”⁸⁴.

Haqiqatan ham Islom Karimov aytganidek, agarki hozirgi vaqtda dunyoviy ilm-fan va texnologiyalarni chuqur o'zlashtirmasak, faqat tariximiz, olis ajdodlarimizning kashfiyotlari bilan maqtanib, ularga mahliyo bo'lib yashaydigan bo'lsak, ana shu noyob merosni asrab-avaylab, yanada boyitib, unga o'z munosib hissamizni qo'shmasak, zamon bilan hamqadam, hamnafas bo'lib yurmasak, xalqimiz, mamlakatimizning jahon maydonida munosib o'rin egallashi qiyin bo'ladi.

Ma'naviyat va ma'rifat, uni egallash masalasiga yondashuvga hadislarda aytilgan “Bu dunyoni deb u dunyoni, oxiratni deb bu dunyoni unitmang” degan mazmundagi naqlini hech qachon esdan chiqarmasligimiz zarur. Chunki tarix va hayot tajribasi dunyoviy va diniy qadriyatlar, ilm-ma'rifat doimo bir-birini to'ldirib, boyitib kelganligi shu asosda kishilar ma'naviy kamolot cho'qqilariga erishganligidan dalolat beradi.⁸⁵

Ma'naviy va ma'rifiy qashshoqlik bilan hech bir millat, u yashayotgan mamlakat hech qachon iqtisodiy va ijtimoiy – siyosiy taraqqiyotning yuksak cho'qqilariga erisha olmaydi.

Ma'naviyat va ma'rifat. XX asr boshlarida taniqli rus sharqshunosi Oldenburg Evropaning ma'naviyat sohasida shu kungacha qo'lga kiritgan yutuqlari o'tmishda SHarq ma'naviyati ko'tarilgan kamolot cho'qqilariga nisbatan go'dak bolaning "chug'ur-chug'uri" darajasidadir, degan edi. Nega endi? Mening nazarimda, bu xulosa SHarqda ko'p asrlik



ma'naviy takomil jarayonida ongli ravishda ishlab chiqilgan mukammal ma'rifat yo'llari, ma'naviy tarbiya vosita va usullaridan hayrat zaminida shakllangan bo'lishi kerak

Ma'rifat – bilim va ilm, uni egallash ma'nosida u yoki bu insoning tabiat, jamiyat, inson mohiyati haqidagi bilim va ilmlarni egallaganlik darajasi va unga aloqadr bo'lgan jihatlarni aks ettiruvchi tushunchadir.

Ma'rifatni kishilar ongiga singdirish maorif tizimi orqali amalga oshiriladi. Maorif ma'rifatni xalq orasida yoyish quroli va vositasidir. U o'z ichiga maktabgacha tarbiya muassasalari, o'rta ta'lim, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari kabi o'quv yurtlarini qamrab oladi. Ma'rifatni talaba yoshlar o'rtasida yoyishda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan oliy o'quv yurtlari ham muhim o'rin tutadi.

Ma'rifat qaramlik, qo'rquv va hadikni bartaraf qiladi, insonga beqiyos ilohiy qudrat, mislsiz salohiyat ato etadi. Bizning o'lkamiz xalqlari azal-azaldan ma'rifatga intilib yashagan. SHuning uchun ham bu o'lkadan umuminsoniyat ilm rivojiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkirlar, ilmu ulamolar etishib chiqqan. Ular Farg'oniy, Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino, Ulug'bek, Buxoriy, Termiziy, Marg'iloniy, Motrudiy, Zamaxshariy va boshqalar nafaqat ilm cho'qqilarini egallabgina qolmay, uni – ya'ni ma'rifatni keng targ'ib etganlar, o'rgatganlar, shogirdlarni tarbiyalaganlar.

Turkiston ma'rifatchilik maktabi boy o'tmish va ulkan merosga ega. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori Abdurashidxon o'g'li, Ashurali Zohiriy, Saidrasul Saidaziziy, Ishoqxon Ibrat, Ahmad Donish va boshqalar mamlakatni, xalqni milliy zulm va ma'rifiy qoloqlikdan xalos etishning yagona yo'li ma'rifatda deb bildilar.

Ma'rifatparvar alloma Abdulla Avloniy inson ma'naviy yuksalishida bilim va ilmning ahamiyati ustida to'xtab shunday yozgan edi: «Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdur. Zeroki ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyina kabi ko'rsatur. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkur qilur. Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabitur»

Ingiliz faylasufi F.Bekon ta'kidlashicha «Bilim kuch, kuch esa bilimdadir», Rudakiy esa «Bilim – barcha kulfatlarga qalqon» deb bilimning inson hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini izohlaydi. Prezidentimiz Islom Karimov «Kuch – bilim va tafakkurda»degan konseptual g'oyani ilgari surib, bilimning inson ma'naviyatini butun qiladigan, har qanday



qiyinchiliklarni engib o'tishda, yovuz va begona g'oyalarga qarshi kurashda unga madad beradigan kuch ekanligini ta'kidlaydi.

Prezidentimiz buyuk ajdodlarimizning ta'lim va tarbiyaning o'zaro uyg'unligi haqidagi qarashlarini umumlashtirib: "Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi-bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasidir,"³ - deb ta'kidlagan edi.

Inson shaxsini shakllanishida tarbiya ustivor ahamiyatga ega bo'ladi. U ta'lim berish jarayonini, barcha ma'rifiy tadbirlar majmuasini o'z ichiga oladi. Har qanday ta'lim tarbiya bilan uyg'unlashgandagina etuk ma'naviyatga, ma'naviy barkamol, komil insonni voyaga etkazishga zamin bo'ladi.

Xulosa

Shuni aytish mumkinki, xarqanday mamlakat o'zining ma'naviyatiga ega mana shu ma'naviyautini yuksaklarga ko'taradi. Shunday ekan bizning yurtimizda ham Maktabgacha ta'lim muassasidanoq bolalarni ma'naviyat ruhida tarbiyalash kerak albatta bu bilan cheklanish ham xato, negaki bizning bu ma'naviyatimiz bir necha yillar oldinga borib taqaladi, demak oilalarga ham e'tiborni qaratmoq maqsadga muvofiqdir. Ma'rifatni kuchaytirishimiz uchun ko'proq ilm olish kerak, kitob o'qigan insonlar albatta ma'rifatlidirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" T.: "Ma'naviyat", 2008-y
2. I.A.Karimov "Tarixiy xotirasiz, kelajak yo'q"
3. www.ziyo.uz
4. www.ziynet.com